

УДК 336.22: 338

ББК 65.9 (4 Укр) 261.4

Кондращенко М.Б.

ПОДАТКОВЕ НАВАНТАЖЕННЯ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА СПОЖИВЧИЙ ПОПИТ В УКРАЇНІ

ДВНЗ “Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана”,
Міністерство освіти і науки, молоді та
спорту України,
кафедра фінансів,
03680, Київ, просп. Перемоги, 54/1,
тел.: 0978544512,
e-mail: km070788@bigmir.net

Анотація. Досліджено динаміку податкового навантаження на фізичних осіб в Україні. На основі кореляційного аналізу встановлено взаємозв'язок між податковим навантаженням і кінцевими споживчими витратами населення, виявлено вплив податку на доходи фізичних осіб та єдиного соціального внеску на динаміку доходів громадян.

Ключові слова: податки, податкове навантаження, податок на доходи фізичних осіб, кінцеві споживчі витрати населення.

Annotation. In the article the author analyses the dynamic of tax burden for individual persons in Ukraine. On the basis of the correlative analysis the interrelation between the tax burden and final consumption expenditure of the population, the effects of income tax for individuals and single social contribution on the dynamics of income.

Key words: tax, tax burden, income tax on individuals, final consumption expenditure of the population.

Вступ. Прийняття Податкового кодексу України актуалізувало наукові дослідження з оцінки наслідків його нововведень. Зокрема, введення додаткової ставки податку на доходи фізичних осіб у розмірі 17%, зміни в оподаткуванні доходів, одержаних від різних видів операцій, зумовлюють необхідність оцінки рівня вилучення доходів громадян у процесі оподаткування для формування доходів бюджету та впливу зазначеного податку на споживчий попит населення. Крім того, важливо встановити, чи привели новації Податкового кодексу до зрушень у перерозподілі податкового навантаження між категоріями платників за обсягом і характером отримуваних доходів. Цей фактор теж впливає на формування споживчого попиту населення. Отже, оцінка впливу оподаткування доходів громадян на споживчий попит населення є нагальною й необхідною.

Податкове навантаження на фізичних осіб як предмет дослідження не характеризується науковою новизною. Науково-прагматична проблематика із цієї теми висвітлюється в численних працях учених економістів і практиків, а саме: Н.Бенч, О.Букраби, С.Дусяк, Ю.Іванова, С.Корецької, Н.Левченко, І.Луніної, І.Майбурова, Г.Мамонової, Т.Маршалка, В.Мельника, В.Парнюка, О.Покатаєвої, А.-М.Ровт, О.Рябчук, А.Соколовської, О.Тимченко, Н.Фролової, Н.Ярової та ін. Досліджено зміст податкового навантаження на фізичних осіб, запропоновано показники оцінки та методики їх розрахунку за допомогою статистичних даних, що визначають надходження податку на доходи фізичних осіб до бюджету, сукупні доходи громадян та окремі їх види, кількість населення, проаналізовано рівень податкового навантаження на фізичних осіб в Україні, розроблено рекомендації з удосконалення оподаткування цієї категорії платників. Проте бракує досліджень з оцінки впливу податкового навантаження на споживчий по-

пит населення за допомогою кореляційного аналізу, що є додатковим аргументом на користь обраного напрямку дослідження.

Постановка завдання. Визначити податкове навантаження на доходи фізичних осіб в Україні, проаналізувати його динаміку й оцінити вплив на споживчий попит населення в Україні.

Для оцінки впливу податкового навантаження на споживчий попит необхідно правильно обрати показники його виміру. Для цього звернімося до праць учених і практиків, у яких висвітлюються підходи до розкриття змісту податкового навантаження на фізичних осіб, пропонуються показники та методики їх розрахунку.

Аналізуючи теоретичні підходи до розкриття сутності та впливу податкового навантаження на доходи фізичних осіб, відмітимо такі їх особливості.

Так, Н.Бенч зазначає, що “основною метою вивчення податкового навантаження є дослідження ефектів впливу на економіку та платників” [1]. І.Майбуров та А.Соколовська чітко дають визначення **“податкового тягаря, що покладається на фізичних осіб, – це викликане оподаткуванням погіршення добробуту платника податків, що проявляється в зменшенні його доходу (і, відповідно, споживання ринкових благ), яке не компенсується споживанням суспільних благ, профінансованих за рахунок сплачених податків, а також зміні структури добробуту (споживання) платника податків”** [5, с.135].

Підходи до оцінки податкового навантаження на доходи фізичних осіб і його впливу на платників є досить суперечливими. Т.Маршалок пропонує “оцінити податковий тягар на одну особу, розрахований в розрізі України та областей. Це дасть можливість оцінити рівень справляння податків у різних регіонах при певному рівні виробленого регіонального продукту” і, таким чином, “охарактеризує вплив податків на кожного громадянина країни”, у результаті дослідження з’ясується, що з роками в Україні відбуваються зростання податкового тягаря й значні “розриви у податковому навантаженні” між областями [4]. На нашу думку, при такому підході податкове навантаження не відображає рівень вилучення доходів громадян. Тому оцінити вплив на споживчий попит за допомогою такого показника неможливо.

Оцінку податкового навантаження на доходи громадян України Н.Левченко здійснює на основі коефіцієнтів: рівень оподаткування ПДФО по країні; податкова квота в розрахунку на душу населення; податкове навантаження доходів з ПДФО; загальний податковий тиск.

Він пропонує “коефіцієнт рівня оподаткування доходів ПДФО по країні з урахуванням частки зайнятого населення в загальній частині населення інтерпретувати як податкове навантаження від ПДФО, скореговане з урахуванням існуючого рівня зайнятості” [3]. На думку науковця, “чим нижча частка зайнятих у загальній чисельності населення країни (і вищий, відповідно, рівень безробіття), тим більше значення коефіцієнта рівня оподаткування ПДФО” [3]. Такий підхід до визначення податкового навантаження теж не пов’язаний з отримуваними доходами. Дійсно, від рівня зайнятості залежить величина отримуваних доходів, відтак споживчий попит населення. Однак доходи зайнятої частини населення можуть бути досить високими, а рівень податкових вилучень з них помірним, що забезпечуватиме достатній споживчий попит. Звісно, при збільшенні рівня зайнятості зростатиме і споживчий попит, але це буде вплив саме цього фактора, а не оподаткування доходів громадян. Отже, запропонована Н.Левченком методика навряд чи має сенс для подальшого встановлення впливу податку на доходи фізичних осіб на споживчий попит населення.

А.-М.Ровт зазначає, що “населення може отримувати доходи як в грошовій, так і безгрошовій формі, та мати на собі тиск податків не тільки з отримованого доходу у

вигляді оплати праці, а також доходу, не втіленому в грошовій формі, і пропонує формулу податкового навантаження на доходи населення:

$$ПН = \frac{(НПП + ЗСФ + ПМ + ННП \cdot K_ч)}{(ГДН + ДМ + ДЦ + ОП)} \cdot 100\%,$$

де НПП – нараховані прямі податки на фізичних осіб;

ЗСФ – внески до пенсійного та соціального фондів;

ПМ – податки на майно;

ННП – нараховані непрямі податки;

$K_ч$ – коефіцієнт частини непрямих податків, які сплачуються населенням;

ГДН – грошові доходи населення;

ДМ – доходи від продажу чи володіння майном;

ДЦ – доходи від цінних паперів;

ОП – отримані позики” [6].

Такий підхід має сенс, але застосування на практиці цієї формули повною мірою неможливе, оскільки бракує статистичних даних про доходи від продажу чи володіння майном, наявність негрошових доходів (доходи від володіння цінними паперами, доходи у вигляді приросту вартості об’єктів власності тощо).

На нашу думку, слід відштовхуватися від підходу І.Майбурова й А.Соколовської, згідно з яким податковий тягар треба оцінювати з урахуванням спожитих індивідами суспільних благ. Проте науковці звертають увагу, що *“на практиці податковий тягар на фізичну особу вимірюється сумою сплачених нею податків (абсолютний показник) і їх часткою в доході платника (відносний показник) податків, тобто зводиться до податкового тягара, породженого ефектом доходу, без урахування часткової або повної компенсації втрат добробуту за рахунок споживання фізичною особою суспільних благ”*. Це пояснюється тим, що *“оцінити корисність для кожного окремого індивіда певних суспільних благ неможливо (наприклад, діяльність держави по забезпеченню обороноздатності і правопорядку)”* [5, с.136].

Узявши за основу такий підхід, для аналізу податкового навантаження на доходи фізичних осіб були розраховані такі показники:

- **загальне податкове навантаження на фізичних осіб (без ефекту перекладання)** як співвідношення всіх податків, зборів та інших обов’язкових платежів, що сплачуються фізичними особами (згідно з бюджетною класифікацією), і доходів фізичних осіб. Цей показник характеризує податкове навантаження на фізичних осіб незалежно від обраної системи оподаткування (загальна чи спрощена). Визначити аналогічний показник для фізичних осіб, що перебувають на загальній системі оподаткування, неможливо, оскільки щодо податків на землю, власність, екологічного податку, місцевих податків і зборів, плати за ліцензії облік надходжень у розрізі окремих категорій фізичних осіб не ведеться;

- **податкове навантаження на фізичних осіб з ефектом перекладання податків** за аналогічною методикою, але з урахуванням ПДВ та акцизного податку, визначених за питомою вагою в кінцевих споживчих витратах;

- **навантаження з ПДФО та єдиного соціального внеску** як співвідношення зазначених платежів, що сплачуються фізичними особами на загальних засадах, і доходів фізичних осіб за мінусом доходів у вигляді прибутку та змішаного доходу. У чисельнику цього показника не враховані єдиний податок і фіксований податок на доходи від заняття підприємницькою діяльністю;

- **податкове навантаження на заробітну плату** як співвідношення суми ПДФО й соціального внеску та доходів фізичних осіб у вигляді заробітної плати.

Результати розрахунків зазначених показників та аналіз їх впливу на доходи й кінцеві споживчі витрати населення наведені нижче.

Оскільки споживчий попит залежить від величини коштів, які залишаються у фізичних осіб після сплати податків, то була проаналізована динаміка податкового навантаження без ефекту перекидання. За досліджуваний період цей показник зменшився з 12% у 2001 р. до 7% у 2011 р. (рис. 1). Унаслідок розрахунку коефіцієнта кореляції між податковим навантаженням і рівнем кінцевих споживчих витрат встановлено, що коефіцієнт кореляції (r) становить $(-0,66)$, тобто його значення менше нуля, що свідчить про обернений взаємозв'язок між цими показниками. Отже, можна зробити висновок, що при зменшенні рівня податкового навантаження зростає обсяг кінцевих споживчих витрат населення, вплив становить 43,56%.

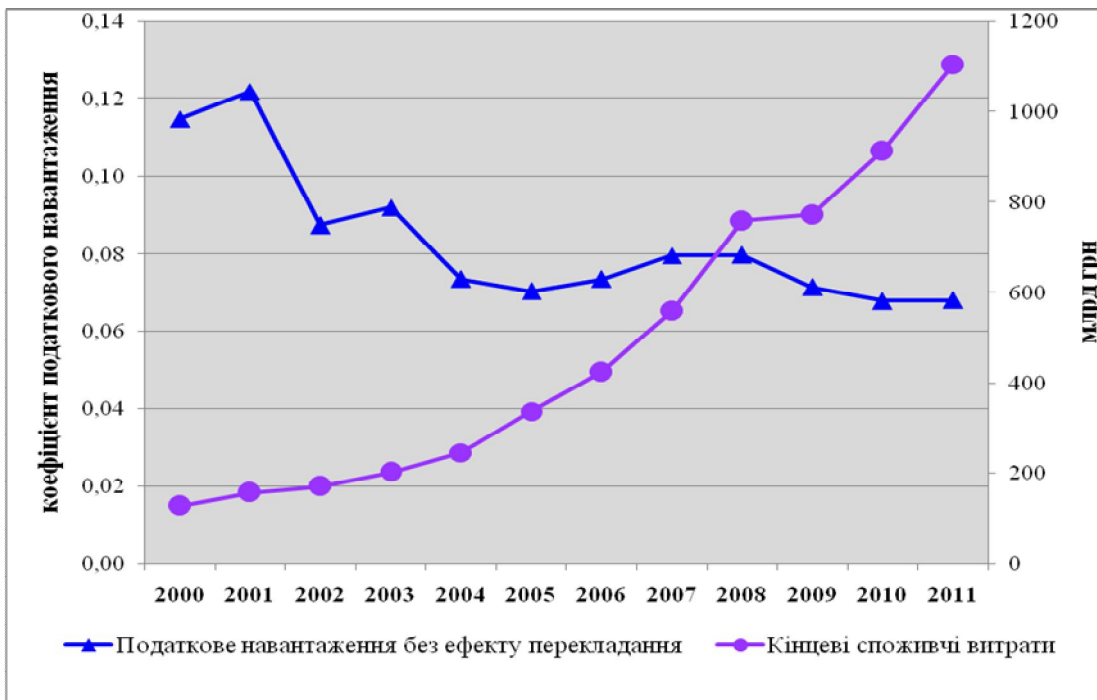

Рис. 1. Податкове навантаження (без ефекту перекидання) і кінцеві споживчі витрати населення у 2000–2011 рр.

Через те що зазначений вище показник податкового навантаження не враховує ефекту перекидання ПДВ та акцизного податку на кінцевих споживачів, то для підтвердження отриманого вище результату був розрахований показник загального податкового навантаження (з ефектом перекидання), тобто в чисельнику були додані ПДВ та акцизний податок (рис. 2). Цей показник на початок досліджуваного періоду (2000 р.) становив 21%, а на кінець (2011 р.) – 19%. Протягом досліджуваного періоду він не мав чіткої тенденції в динаміці й постійно коливався в діапазоні 6%. У результаті розрахунку коефіцієнта кореляції між податковим навантаженням і рівнем кінцевих споживчих витрат встановлено, що коефіцієнт кореляції становить $(-0,02)$, тобто його значення менше нуля, що свідчить про слабкий обернений взаємозв'язок між цими показниками. Отже, можна зробити висновок, що при зменшенні рівня податкового навантаження (загального фактичного) зростає обсяг кінцевих споживчих витрат фізичних осіб (його вплив знаходиться на рівні лише 0,04%).

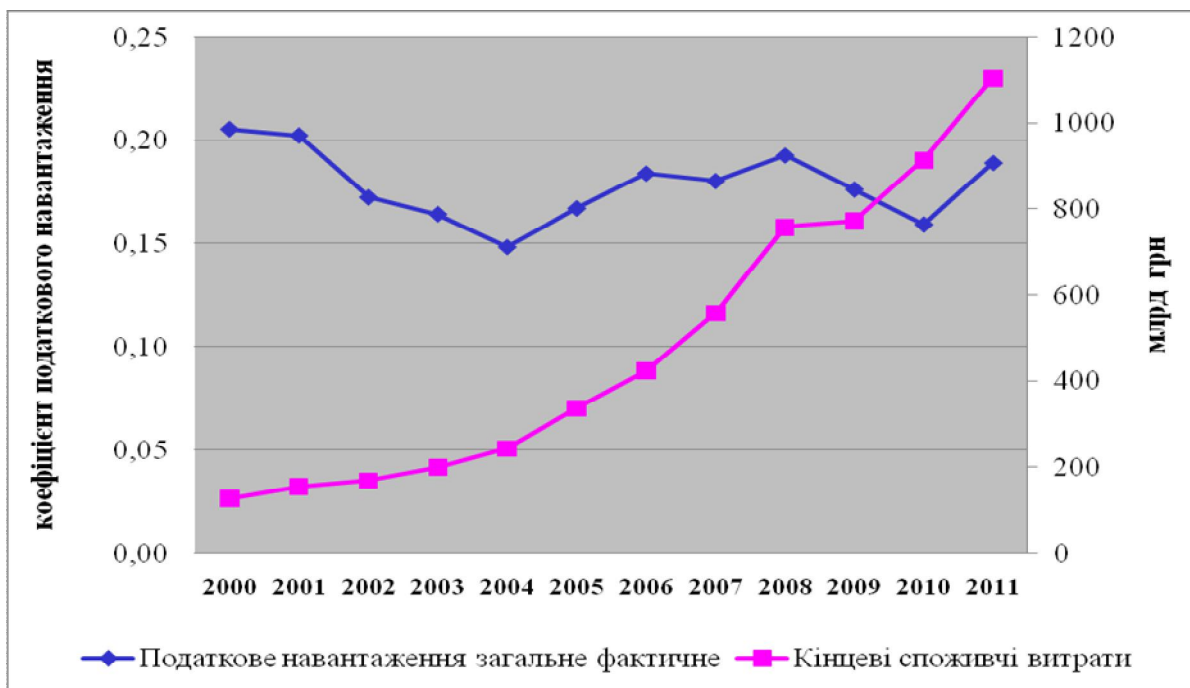

Рис. 2. Загальне податкове навантаження з ефектом перекидання та кінцеві споживчі витрати населення у 2000–2011 рр.

Нагадаємо, що податкове навантаження на юридичних осіб без ПДВ та акцизного податку коливалося в період з 2000 р. до 2011 р. з 16 до 20%. Це свідчить про те, що податкове навантаження на фізичних осіб, ураховуючи, що саме вони є фактичними платниками ПДВ та акцизного податку, не є меншим ніж на юридичних осіб. Отже, навряд чи є правомірним висновок, що основними платниками податків в Україні є юридичні особи. Відтак недоцільно шукати шляхи зміщення податкового навантаження в напрямку його збільшення на фізичних осіб.

У структурі податків, сплачених фізичними особами, 96% припадає на ПДФО та ЄСВ. У табл. 1 представлені показники ПДФО та ЄСВ, сплачені фізичними особами, що перебувають на загальній системі оподаткування, та їх частка в доходах населення за мінусом прибутку та змішаного доходу. Як свідчать наведені дані, податкове навантаження з ПДФО та соціальних нарахувань за досліджуваний період зменшилося вдвічі й становило у 2011 р. 6%. Таке ж значення цей показник мав і у 2010 р. (тобто до прийняття Податкового кодексу). Однак до показника доходу населення, який використовувався при визначенні податкового навантаження, були включені соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти. Зазначені види доходів у відповідних категорій громадян не оподатковуються. Отже, податкове навантаження зміщується на трудові доходи, які можуть бути істотно низькими порівняно із соціальними трансфертами. Цей висновок підтверджується структурою ПДФО, яка представлена в табл. 2.

Оскільки основне податкове навантаження для фізичних осіб припадає на заробітну плату, то в ході аналізу було виявлено вплив цього показника на величину заробітної плати. У 2000–2011 роках рівень заробітної плати фізичних осіб мав постійну тенденцію до зростання, а коефіцієнт податкового навантаження на заробітну плату – до зниження, а саме – з 18% у 2001 р. до 12% у 2011р., діапазон його коливань у межах 12–18% (рис. 3).

Таблиця 1

Навантаження з ПДФО та єдиного соціального внеску на фізичних осіб, що перебувають на загальній системі оподаткування

№	Показники (млн грн)	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1.	Податок на доходи фізичних осіб (мінус: - фіксований податок на доходи фізичних осіб від зайняття підприємницькою діяльністю, нарахований до 1 січня 2011 р.; - фіксований податок на доходи фізичних осіб від зайняття підприємницькою діяльністю)	6 377,74	8 774,91	10 823,94	13 275,65	12 968,26	17 071,53	22 534,47	34 509,72	45 609,45	44 220,94	50 776,03	60 046,85
2.	ЄСВ, у тому числі:	1 289,81	1 582,37	1 910,04	2 343,15	2 990,6	4 357,48	5 487,59	5 546,11	8 807,48	7 908,93	10 018,79	6 778,26
	збір від громадян (Пенсійний фонд України)	701,1	977,52	1 174,22	1 460,27	1 815,99	2 647,57	3 471,76	3 600,33	6 239,92	6 376,63	6 794,81	—
	наймані працівники (ФСС на випадок безробіття)	237,47	237,83	279,66	338,69	410,18	572,32	558,52	718,96	943,45	1,15	1 437,35	—
	збір на обов'язкове соціальне страхування (ФСС ТВП) – фізичні особи	351,24	367,02	456,16	544,19	764,43	1 137,59	1 457,31	1 226,82	1 624,11	1 531,15	1 786,63	351,24
3.	ПДФО+ЄСВ	7 667,55	10 357,28	12 733,98	15 618,80	15 958,86	21 429,01	28 022,06	40 055,83	54 416,93	52 129,87	60 794,82	66 825,11
4.	Доходи населення – прибуток і змішаний дохід	71 097	89 111	151 533	179 342	230 413	323 000	402 875	528 086	714 502	764 526	941 150	1 052 493
5.	(ПДФО+ЄСВ) / Доходи населення	0,11	0,12	0,08	0,09	0,07	0,07	0,07	0,08	0,08	0,07	0,06	0,06

Структура ПДФО за видами доходів, %

	2010	2011
Податок на доходи фізичних осіб, у т. ч.:	100	100
Податок на доходи найманих працівників		
Податок на доходи фізичних осіб – військовослужбовців та осіб рядового й начальницького складу	96,1	94,2
Податок на доходи фізичних осіб – працівників закордонних дипломатичних установ України з фонду оплати праці в національній валюті		
Податок на доходи фізичних осіб – шахтарів		
Податок на доходи фізичних осіб на дивіденди та роялті	0,7	0,7
Податок на доходи фізичних осіб у вигляді вигравшів або призів, отриманих унаслідок проведення конкурсів та інших розіграшів, вигравшів в азартні ігри	0,03	0,07
Податок на доходи фізичних осіб – нерезидентів	0,08	0,07
Податок на доходи фізичних осіб від продажу нерухомого майна та надання нерухомості в оренду (суборенду), житловий найм (піднайм)	0,9	2,3
Податок на доходи фізичних осіб від продажу рухомого майна та надання рухомого майна в оренду (суборенду)	0,1	0,5
Податок на доходи фізичних осіб від отриманого платником доходу внаслідок прийняття ним у спадщину майна, коштів, майнових чи немайнових прав	0,2	0,3
Податок на доходи фізичних осіб від інших видів діяльності	1,89	1,86

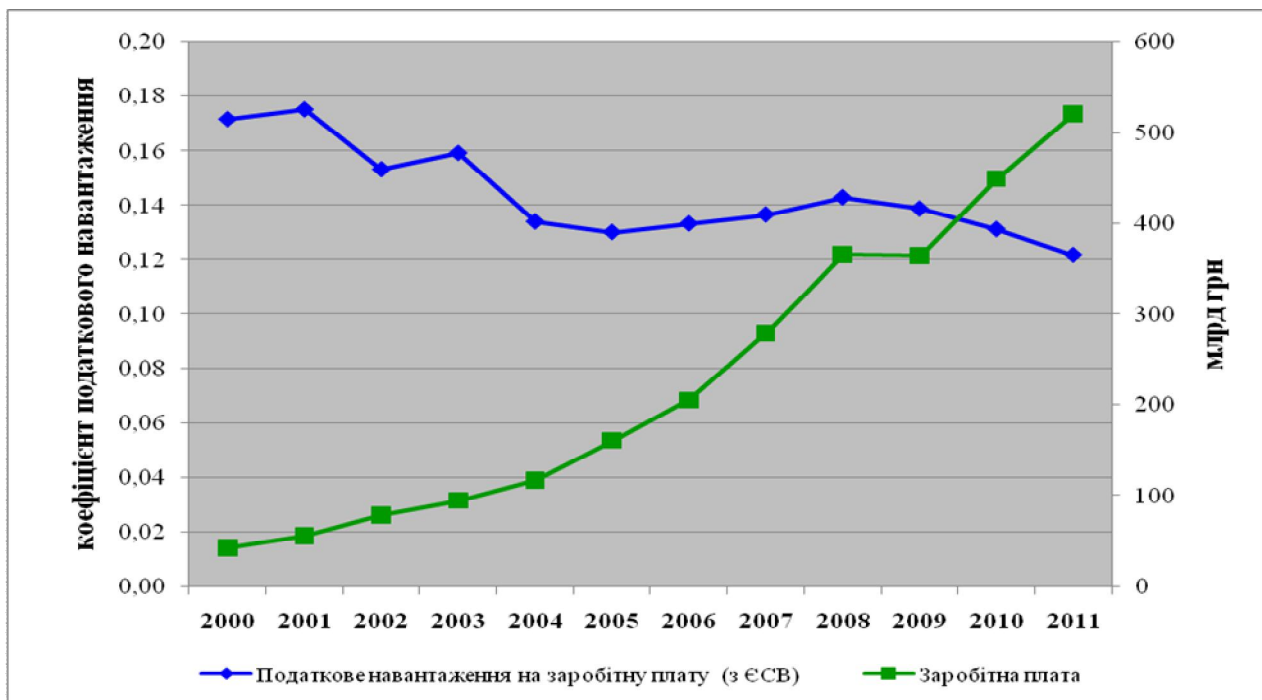

Рис. 3. Динаміка податкового навантаження на заробітну плату та заробітної плати найманих працівників у 2000–2011 рр.

У результаті розрахунку коефіцієнта кореляції між податковим навантаженням і величиною заробітної плати встановлено, що коефіцієнт кореляції становить $(-0,72)$, тобто його значення менше нуля, що свідчить про обернений взаємозв'язок між цими показниками. Отже, можна зробити висновок, що при зменшенні рівня податкового навантаження на заробітну плату фізичних осіб її величина зростає. Вплив фактора досить суттєвий і знаходиться на рівні 51,84%.

У ході аналізу також було поставлене завдання встановити, як податкове навантаження розподіляється між категоріями платників, залежно від величини отриманого доходу.

Для аналізу були виділені такі групи доходів:

1) до 1 500 грн (це та величина доходу, яка дає право на пільгу у вигляді зменшення оподатковуваного доходу на половину мінімальної заробітної плати й застосовується ставка 15%);

2) 1 501–10 730 грн (це та величина доходу, до якої застосовується ставка 15%, проте права на пільгу фізична особа вже не має);

3) 10 730–18 241 грн (величина доходу, до якої використовуються ставки 15 і 17%, а також нараховується ЄСВ);

4) понад 18 241 грн (величина доходу, до якої застосовуються ставки 15 і 17%, але не сплачується ЄСВ).

За результатами розрахунків отримано такі показники. З доходу до 557 грн ПДФО взагалі не сплачується й податкове навантаження дорівнює ставці ЄСВ, тобто 3,6%. Починаючи з 557 грн, податкове навантаження поступово збільшується й у кінцевій точці діапазону (1 500 грн) становить 12,7%. У діапазоні доходу 1 501–10 730 грн податкове навантаження рівномірне й становить 18%. У наступному інтервалі доходів податкове навантаження знову збільшується з 18,1 до 18,85%. Починаючи з доходу 18 242 грн, податкове навантаження поступово зменшується. Наприклад, при величині доходів у 50 000 грн воно становить 17,67%.

Висновки. Незважаючи на те, що загалом податкове навантаження на фізичних осіб можна охарактеризувати як помірне, але воно нерівномірно розподіляється між категоріями платників, залежно від величини отриманого доходу. Починаючи з доходу 18 242 грн, простежується регресивна залежність, тобто чим більший отриманий дохід, тим меншим є податкове навантаження. Це не відповідає принципу справедливості оподаткування. Доцільним вважаємо розширення інтервалу доходу, до якого застосовується ставка 15%. Це приведе до збільшення доходів, які залишаються в громадян після оподаткування, відтак до зростання споживчого попиту. Пропонуємо зняти мораторій на оподаткування доходів, отриманих унаслідок розміщення коштів на депозитних рахунках у банках і внести зміни в механізм оподаткування нерухомого майна в напрямі зменшення величини неоподатковуваного мінімуму з метою посилення навантаження при майновому оподаткуванні. Це дасть змогу компенсувати втрати бюджету унаслідок ухилення від оподаткування доходів. Посилення прогресії ставок при оподаткуванні доходів вважаємо недоцільним. В умовах приховування доходів цей захід не збільшить податкове навантаження на заможних осіб.

1. Бенч Н. Податкове навантаження на фактори виробництва і споживання / Н. Бенч // Світ фінансів. – 2008. – № 4 (17). – С. 35–43.
2. Букраба О. М. Податкове навантаження як фактор впливу на ефективність соціального захисту населення / О. М. Букраба // Економіка та держава, – 2007. – № 2. – С. 75–76.
3. Левченко Н. М. Оцінка податкового навантаження на доходи громадян в Україні [Електронний ресурс] / Н. М. Левченко // Сталій розвиток економіки. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2012_1/276.pdf.
4. Маршалок Т. Регіональні особливості податкового навантаження в Україні / Т. Маршалок // Світ фінансів. – 2009. – № 2. – С. 135–142.

5. Податкова політика : теорія, методологія, інструментарій : навчальний посібник / за ред. Ю. Б. Іванова, І. А. Майбурова. – Х. : ВД “ІНЖЕК”, 2010. – 492 с.
6. Ровт А.-М. Податкове навантаження як критерій взаємозв’язку між суб’єктами оподаткування [Електронний ресурс] / А.-М. Ровт. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ecan/2010_7/pdf/rovt.pdf.

Рецензенти:

Гаманкова О.А. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри страхування ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана”;

Тимченко О.М. – доктор економічних наук, доцент кафедри фінансів ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана”.

УДК 336.2

ББК 65.26

Гнедова О.О., Рибалка А.О.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПДВ В УКРАЇНІ

Криворізький економічний інститут ДВНЗ “КНУ”,
Міністерство освіти і науки, молоді та
спорту України,
кафедра фінансів,
50000, м. Кривий Ріг, просп. К.Маркса, 64, к. 309,
тел.: 380564901781,
e-mail:annrubalka@mail.ru

Анотація. У статті досліджена роль податку на додану вартість у формуванні доходної частини зведеного бюджету України. Визначені головні проблеми та надані рекомендації щодо напрямів підвищення ефективності оподаткування доданої вартості в Україні на основі світового досвіду застосування ПДВ.

Ключові слова: ПДВ, ефективна ставка ПДВ, продуктивність ПДВ.

Annotation. The role of value added tax in the consolidated budget revenues of Ukraine is investigated in the article. The main problems and recommendations for improving the efficiency of value added taxation in Ukraine are determined on the basis of international experience with VAT.

Key words: VAT, effective VAT rate, VAT productivity.

Вступ. У податковій системі України варто відзначити найбільшу фіскальну ефективність ПДВ, який наразі є головним джерелом податкових надходжень до зведеного бюджету України (рис. 1). Широка база оподаткування забезпечує надійність і стабільність бюджетних надходжень від цього податку. Підвищення ставок ПДВ у багатьох країнах під час світової фінансово-економічної кризи підтвердило довгострокову тенденцію зростання ролі зазначеного податку й продемонструвало перспективи перетворення ПДВ на основне джерело бюджетних доходів.

З огляду на перспективи використання ПДВ, а також необхідність пошуку джерел збільшення доходної бази державних бюджетів і загострення боргової кризи, у ряді європейських країн, зокрема й в Україні, особливого значення набуває питання підвищення його фіскальної ефективності та розробка напрямів удосконалення справляння цього податку.

У напрямі дослідження сучасного стану оподаткування доданої вартості в Україні та світі працювали такі науковці, як О.Данилов, І.Лютий, А.Малярчук, О.Молдован, К.Новикова, А.Соколовська, О.Сухоруко, С.Фомішин та інші.